

door Hans van Maanen

Wetenschappelijke integriteit, fraude, en teamwork

De ethiek van wetenschap bedrijven leer je door overleg en sociale interactie

Wetenschappelijke integriteit staat, mede door de fraudeaffaire rond sociaalpsycholoog Diederik Stapel, hoog op de academische en politieke agenda. De Akademie is nauw betrokken bij pogingen wetenschappelijk wangedrag in kaart te brengen en, uiteraard, terug te dringen. *Akademie Nieuws* nodigde de Akademieleden Kees Schuyt en Naomi Ellemers uit voor een tweegesprek over integriteit, wangedrag en sociale controle.

Kees Schuyt, van huis uit socioloog, voorzitter van het Landelijk Orgaan Wetenschappelijke Integriteit en van de KNAW-adviescommissie Onderzoeksgegevens in de wetenschap, trapt af met een sociologische observatie. 'Integriteit bij ambtenaren en politieagenten is iets heel anders dan integriteit bij wetenschappers. Bij ambtenaren gaat het er vooral om dat ze niet omkoopbaar zijn, terwijl dat in de wetenschap amper speelt – hoewel, misschien wel een beetje bij onderzoek waarin grote geldelijke belangen spelen. In de wetenschap gaat het om de eis de waarheid te rapporteren.'

Integriteit bij politieagenten is iets heel anders dan integriteit bij wetenschappers

Maar dan nog zijn er verschillen tussen wetenschapsdisciplines, en hangt het ook van de context af. Neem zoiets als het overschrijven van teksten van anderen. Dat mag absoluut niet in de meeste wetenschappen, maar bijvoorbeeld in de rechtspraak word je geacht dat juist wel te doen, want als je het niet letterlijk overschrijft, geef je aan dat er misschien toch iets anders aan de hand is. En de context is belangrijk. Een directeur van een groot bedrijf mag in een speech best de tekst voorlezen die iemand anders voor hem geschreven heeft, maar hij mag niet, als hij ook hoogleraar is, bij een lezing op de universiteit de tekst van een medewerker gebruiken én doen alsof die van hemzelf is. Daar maakt iedereen bezwaar tegen, dat hoort niet bij wetenschap.'

Onderzoekers en hun onderzoeksgegevens

De Akademie bekijkt op dit moment hoe onderzoekers uit verschillende disciplines omgaan met onderzoeksgegevens, en wat daaraan eventueel verbeterd kan worden om ervoor te zorgen dat normen op het gebied van wetenschappelijke integriteit worden nageleefd. Het rapport van deze KNAW-adviescommissie onderzoeksgegevens in de wetenschap, onder voorzitterschap van Kees Schuyt, verschijnt rond 1 april. Op 8 mei organiseert de Akademie samen met de Vereniging van Universiteiten een middagsymposium in het Trippenhuys over omgaan met onderzoekgegevens en integriteit.

Naomi Ellemers, winnaar van de eerste Merianprijs voor vrouwelijke onderzoekers, zat als sociaalpsycholoog dicht bij het vuur toen de Stapelaffaire losbarstte. Ook zij zet direct een kanttekening bij het gemak waarmee de lijnen soms doorgetrokken worden. 'Hoe langer je erover nadenkt, hoe meer je inziet dat het een complexe materie is, waar eigenlijk amper algemene regels voor te geven zijn. Zo gaan er bijvoorbeeld nu stemmen op dat je altijd

Wetenschap is een vervolgverhaal. Ieder draagt een steentje bij

al je gegevens zelf moet hebben verzameld. Als dat de richtlijn wordt, gooi je direct allerlei belangwekkend longitudinaal onderzoek weg. Of internationaal vergelijkend onderzoek, waarbij je vertrouwt op de gegevens van collega's in andere landen. Je kunt wel richtlijnen opstellen en zeggen "als je het zo doet, ga je niet de mist in", maar ik weet zeker dat je daarmee ook juist de interessante vragen en de onverwachte uitkomsten gaat missen. Multidisciplinair onderzoek zou helemaal onmogelijk worden – terwijl het juist goed is dat je verdergaat dan de kennis die er in één hoofd of één vakgroep verzameld is.'

de charme van het onverwachte

Die onverwachte uitkomsten lijken, voor beide gelouterde onderzoekers, niet alleen een groot deel van de uitdaging van de wetenschap te zijn, maar ook een belangrijk

handvat tegen fraude en wangedrag. Ellemers benadrukt dat experimenten, in haar ogen, geen 'negatieve' resultaten kunnen opleveren. 'Die brengen je juist verder. Dan geven onverwachte uitkomsten aanleiding tot nieuwe hypothesen, die je vervolgens kunt toetsen in nieuw onderzoek. Als je experimenten "mislukt" noemt omdat er niet uitkomt wat je verwacht, heb je eerder de neiging de gegevens een beetje aan te passen.'

Het kennen van de theoretische context en de voorgeschiedenis van wetenschappelijke bevindingen is

Naomi Ellemers
Foto NWO

bovendien belangrijk voor de geloofwaardigheid van nieuwe ideeën, meent Ellemers. 'Als je die kent, weet je ook beter of iets plausibel is, en ingebed is in wat we nog

De onderzoekers houden elkaar scherp

meer weten. Het hoeft dan niet altijd strikte herhaling van voorgaande experimenten te zijn: het vijfde stapje telt in zekere zin als bevestiging van de vier voorgaande. Wetenschap is een vervolgerhaal. Ieder draagt een steentje bij – het gebeurt bijna nooit dat er één studie is die meteen één afgeronde bevinding geeft.'

wangedrag

Zo komen we als vanzelf uit bij de fraude van Diederik Stapel. Ellemers: 'Een van de redenen waardoor het zo lang goed ging, was dat hij zoveel verschillende dingen onderzocht. Hij nam verhalen die al door anderen waren opgebouwd, en zette daar dan vaak de laatste, sexy stap in. Daardoor was het voor vakgenoten zo aannemelijk wat hij vond. Het klopte met alle eerdere studies, dus zijn resultaten waren voor ons volstrekt geloofwaardig.' Schuyt is daarbij wel degelijk kritisch over de rol die coauteurs in de zaak hebben gespeeld. 'Uit het interim-rapport van de commissie-Levelt [die de onderzoeksfraude van Stapel onderzoekt] komt naar voren dat Stapel bij een bepaald onderzoek binnen een paar weken zijn data bij elkaar had. Terwijl de school waar het onderzoek plaatsvond, niet met name was genoemd en het bovendien vakantietijd was. Dan had je als coauteur aan de bel moeten trekken. Ik zie dat heel principieel, want ik vind dat de coauteur er erg genadig afgekomen is. Je vraagt dan toch of je de vragenlijsten nog even mag zien, de resultaten, welke groepen onderzocht zijn? Dat doe je naar mijn ervaring allemaal van tevoren samen, anders mag je geen coauteur heten. Tenminste, niet in ons vakgebied. Ik heb inmiddels begrepen dat het in de exacte wetenschappen soms heel anders ligt, en dat je daar ook als directeur van een onderzoeksinstelling op de auteurslijst mag, maar bij ons ben je geen coauteur als je niet hebt meegedacht en meegeschreven.'

'Het is', zegt Ellemers, 'alsof je een student hebt met wie je een keer praat en die dan vervolgens na een paar

maanden met een complete scriptie aan komt zetten. Dat vertrouw ik ook niet – je ziet het ontstaansproces niet. Als je iemand met raad en daad terzijde hebt gestaan, heb je dat meegemaakt, en hoef je niet te controleren of hij plagiaat heeft gepleegd of dingen heeft verzonnen. Je was er zelf bij.'

teamwork

Wetenschap, zeggen de twee onderzoekers bij herhaling, is teamwork. Schuyt formuleert, nadenkend: 'In het onderzoeksproces zelf is sprake van veelvuldige sociale interactie tussen de onderzoekers of onderzoeksters – en daar zit ook meteen de oplossing voor dat probleem van fraudebestrijding. Die onderzoekers houden elkaar scherp, bedenken dingen samen, hebben lol aan elkaar. Je gaat samen je materiaal uitdenken en dan op onderzoek uit. Dat is in feite niet alleen de wetenschappelijke methode, het is ook het leuke van wetenschap.'

'Het is een stapsgewijs proces', bevestigt Ellemers. 'Bijsturen, doordenken, op de gang met collega's overleggen en vertellen van je problemen – op die manier ga je verder.'

Schuyt: 'En tegelijk zit daar de overdracht bij van de ethiek van de wetenschap, van de integriteit. Door dat overleg en die sociale interacties leer je als jonge onderzoeker ook de regels kennen: je sjoemelt niet, de werkelijkheid is belangrijker dan jouw theorie, en als het niet klopt

Als het niet klopt moet je opnieuw gaan nadenken

moet je opnieuw gaan nadenken... Die attitudeoverdracht is naar mijn mening voor de gevestigde wetenschapsbeoefenaren zeker zo belangrijk als hun kennisoverdracht. Natuurlijk, wetenschap zoals het nu wordt beoefend is al voor een groot deel teamwork. Alleen die controle op elkaar, die is misschien te weinig expliciet gebleven. Daar kan nog wel meer in geïnvesteerd worden.'

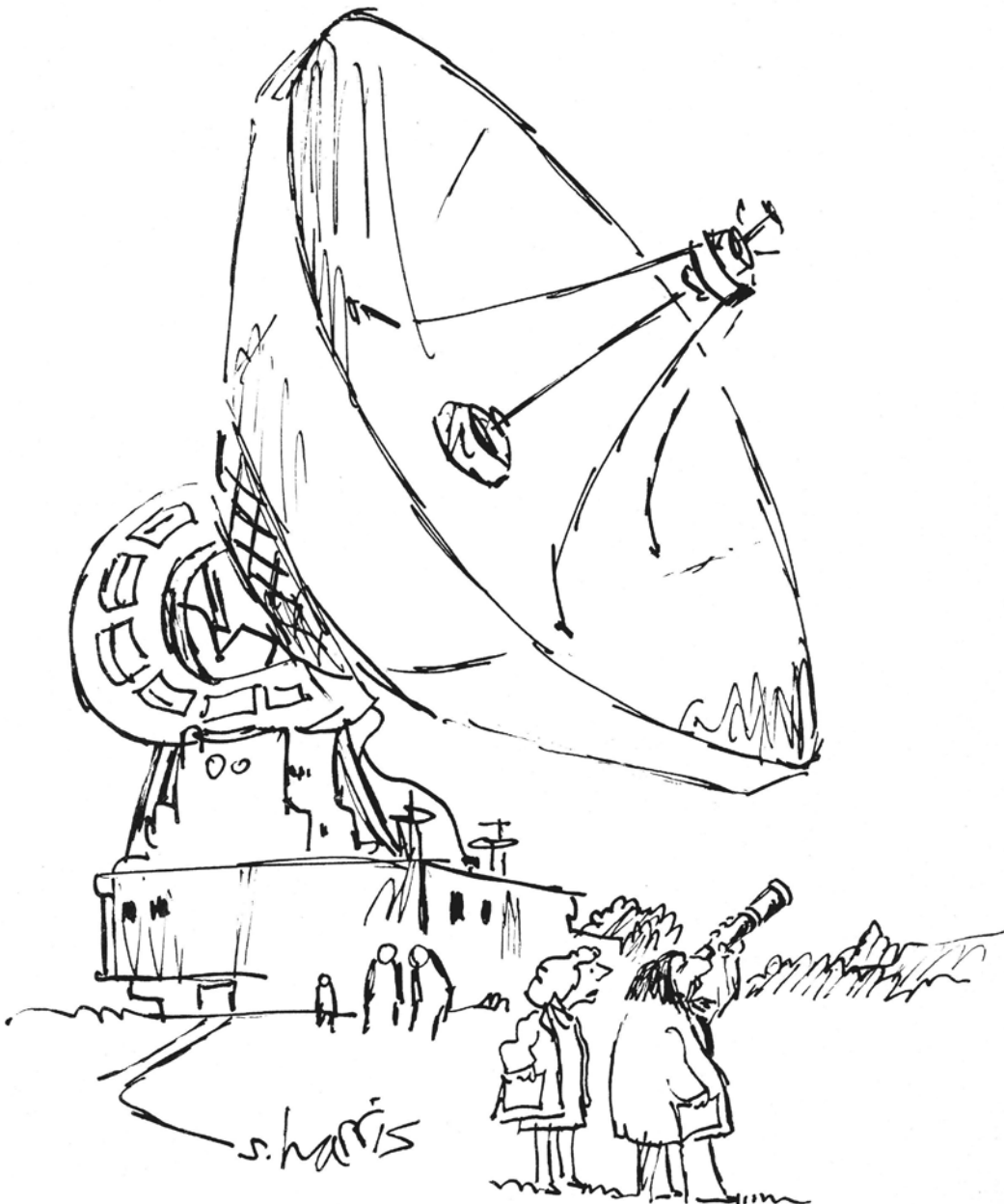
druk

Ellemers is het, zegt zij, daar helemaal mee eens, maar wil 'vanuit de dagelijkse praktijk' nog wel wijzen op tegenkrachten waaraan studenten blootstaan. 'Dat

teamwork vinden wij wel belangrijk, maar de decaan of het College van Bestuur niet. Die hameren op excellentie, en willen alleen maar weten hoeveel publicaties iedereen op zijn naam heeft. Dat is een managementmodel waarbij naar individuele productie en omzet wordt gekeken, en dat verhoudt zich heel slecht met die teamgeest en samenwerking waar we het net over hadden. Zeker postdocs krijgen daardoor op z'n minst tegenstrijdige boodschappen: aan de ene kant moet je er samen lol in hebben, maar aan de andere kant moet je wel de beste

zijn – het is “topsport” en je moet “concurrenten te snel af zijn”. Dat biedt weinig ruimte tot wetenschappelijke bedachtzaamheid.’

Schuyt vult aan: ‘Het is de “mythologie van de top”. Een eredisie met louter topclubs is logisch onzin. Zo ook in de wetenschap. Echte toppers zijn zeldzaam – daar moeten we zuinig op zijn – maar heel veel onderzoekers behoren gewoon tot de middenmoot, al vinden ze zelf van niet. Ook op die middenmoot moeten we, als belangrijke humuslaag, zuinig zijn.’

"JUST CHECKING."